

DESPRE DIFICULTĂȚI TERMINOLOGICE

Résumé

En partant de Georges Mounin qui disait qu'il fallait observer une certaine hygiène méthodologique à l'intérieur d'un domaine déjà délimité et suffisamment décrit, pour pouvoir porter une discussion entre spécialistes, nous constatons que ce désir se retrouve menacé lorsque le domaine c'est le langage. Il y a à signaler l'absence d'une définition ayant ce degré de généralité qui pourrait la rendre valable dans toutes les langues et dans toutes les discussions entre spécialistes. Après un passage en revue des définitions les plus connues – et les plus largement acceptées – nous proposons, suivant la perspective détachée dans les travaux de Eugenio Coseriu, ce qui nous semble couvrir le mieux ce besoin d'hygiène dont nous parlions plus haut. Le terme langage – dans cette acception – sténographie le concept d'un phénomène complexe, ayant une réalité idéale et une autre concrète, celle-ci étant toujours une actualisation de la première, qui se donne comme système de normes. Si l'on pense à tous ces traits pertinents qui permettent de distinguer entre langue et non langue, on peut admettre que le support de réalité permettent de définir et d'organiser ces propriétés pourrait porter le nom de langage.

1. Unde apar ele și de ce trebuie tratate cu atenție

O expunere cu caracter științific asupra unei problematici este bine să înceapă prin definirea obiectului de studiat, la definiția dată termenului care desemnează obiectul raportându-se terminologia întregului discurs. Principiul de bază ar trebui să fie cel al termenilor explicit definiți și al definițiilor respectate în limitele unui text dat. În *Linguistique et philosophie* (Paris, PUF, 1975), Georges Mounin numește un astfel de demers “o igienă metodologică [...] în interiorul unui domeniu deja delimitat, suficient descris, pentru discuții între specialiști” (p. 103).

“O definiție corectă, adecvată întregului conținut - spune Mounin - permite să descrii mai bine, să clasifici mai bine, să elaborezi criterii mai fondate, să delimitezi mai puțin arbitrar domeniul de studiu, altfel spus, permite organizarea cunoașterii lucrurilor într-un mod care să redea mai fidel natura lor.”

Dorința aceasta de “igienă metodologică” este pusă în gravă dificultate când este vorba despre limbaj. Parafrazându-l pe J.-P. Grice, care spunea că știe ce este sensul atîta timp cît nimeni nu-i cere să explice ce e aceea, am putea spune că cea mai mare parte din autorii domeniilor care cuprind sau sînt în relație cu limbajul - lingvistică, semiologie, filosofie, logică, retorică etc. - au evitat să dea o definiție autonomă, convenabilă a acestuia sau au eșuat într-o asemenea încercare. Atunci cînd s-a încercat o definire a limbajului, aceasta a fost realizată prin analogie, prin opoziție sau prin excluziune sau, eventual, a fost o definiție metaforică; dar, cu excepția lucrărilor de tip dicționar, nu s-au dat definiții autonome convenabile, care să identifice în mod unic și clar obiectul de studiu din spațiul tratatelor, cursurilor, manualelor de specialitate.

Aici trebuie precizat că, în dicționarele specializate din domeniul științelor limbajului, dezinvoltura din dicționarele obișnuite dispăre sau este mult diminuată. Astfel, în vreme ce în *Petit Larousse illustré* (ed. 1992) găsim la articolul *LANGAGE* explicația "(de la limbă)=facultate proprie omului de a-și exprima și de a-și comunica gândirea cu ajutorul unui sistem de semne vocale sau grafice", în *Dicționarul* alcătuit de Ducrot și Todorov¹ găsim mai degrabă o încercare de a surprinde specificitatea limbajului verbal în opoziție cu celelalte sisteme sau coduri numite - abuziv - limbaje (sînt puse în evidență caracteristici precum: limbajul verbal este un sistem complex care presupune existența semnificației și care poate fi utilizat pentru a vorbi despre alte sisteme de semne, dar și despre unitățile care-l alcătuiesc; limbajul verbal poate fi utilizat pentru a produce fraze perfect inteligibile dar care refuză atît denotarea cît și reprezentarea și pentru a pune în circulație cuvinte cu un sens încă necunoscut de comunitatea lingvistică, vorbitorul făcîndu-se totuși înțeles). De aici și pînă la *Dicționarul* Ducrot-Schaeffer - unde găsim o reluare a distincției saussuriene între *materia* lingvistică, adică totalitatea fenomenelor legate de utilizarea limbajului (altfel spus, *cîmpul de investigație*) și *obiectul* lingvisticii, adică acel aspect sau sector al cîmpului pe care lingvistul trebuie să-și centreze studiul - evoluția constă - paradoxal, poate - în evitarea unei abordări tranșante a problemei definirii limbajului.

Să mai amintim, în același sens, pozițiile lui A.-J. Greimas, cea din *Sémantique structurale* - "termenul de limbaj, pe care riscăm să-l folosim, din obișnuință, este vag și corespunde, fie unui ansamblu, fie unui subsansamblu semnificant"² - sau cea din *Sémiotique: Dictionnaire...* - art. *LANGAGE*:

"1. termenul [...] nu s-a degajat definitiv din cvasi-sinonimia cu limbă decît în secolul al XIX-lea.
2. se poate spune despre limbaj că este obiectul cunoașterii vizat de semiotica generală (sau semiologie): un asemenea obiect *neputînd fi definit în sine* (s.n., D.S.), ci doar în funcție de metodele și procedurile care permit analiza și/sau construirea sa, orice tentativă de a defini limbajul (ca facultate umană, ca funcție socială, ca mijloc de comunicare etc.) reflectă o atitudine teoretică ce aranjează în felul său «faptele semiotice». Cel mai puțin compromișător ar fi, poate, să-i substituim termenului «limbaj» expresia «ansamblu semnificant»"³.

Încercări curajoase de definire a limbajului se întîlnesc mai ales în literatura de specialitate anglo-saxonă, unde ambiguitatea termenului «*language*» nu pare să deranjeze pe nimeni. Însă, pentru cei care urmăresc, de exemplu, distincția «*langue-langage-parole*», o definiție precum "a language is a system of arbitrary vocal symbols and grammatical signals by means of which the members of a speech community communicate, interact, and transmit their culture"⁴ nu este deloc satisfăcătoare.

Găsim, în *Cursul*⁵ lui Saussure, o definire implicită a limbajului, prin reluarea unei idei, în fraza care urmează celei în care ea este întîi asertată, într-o nouă formulare,

¹ Ducrot 1972 a: 136 ssq.

² Greimas 1966: 14.

³ Greimas 1993: 203.

⁴ Cook 1975: 88 (În românește: Un limbaj/o limbă este un sistem de simboluri vocale arbitrare și de semnale gramaticale cu ajutorul cărora membrii unei comunități lingvistice comunică, interacționează și-și transmit cultura).

⁵ Saussure 1922.

ceea ce pre
sau o def
Saussure s
ca, mai ap
de la încep
ale limbaju
autonomă,
saussuriană
fizică, din
exercitarea
în teoriile
universală
Chomsky l
termeni de

O
parcuger
obiectul p
biologia ar
științele so
multe alte
pentru a o

"[

se afirmă la

"[...] dacă st
îngrămădire
ușa mai mult
separăm net
unul dintre o

În loc de "in
complex",
simultane (

⁶ În românește

Studiul limbaj

⁷ Pentru noi, li

⁸ O definiție a

ca sistemul p

omenești, nu p

⁹ Chomsky 19

¹⁰ Luăm term

rezumată.

ceea ce presupune identitate între termenii "activitatea subiectului vorbitor" și "limbaj"⁶; sau o definiție indirectă, rezultând din definirea prin excluziune a limbii⁷. De altfel, Saussure semnaleză faptul că limbajul scapă unei tentative de observare globală, pentru ca, mai apoi (la pagina 25 din ediția citată), să ofere soluția ("trebuie să ne plasăm chiar de la început pe terenul limbii și să o luăm drept normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului"), argumentând că limba pare singura susceptibilă de a avea o definiție autonomă, oferind prin aceasta un punct de sprijin pentru spirit. Limbajul, în accepțiunea saussuriană, reprezintă un conglomerat eteroclit de elemente de natură socială, psihică, fizică, din care limba este doar o parte și anume acea parte care permite indivizilor exercitarea *facultății de limbaj*. Ideea existenței acestei «facultăți de limbaj» s-ar înscrie în teoriile inexistente referitoare la limbaj, teorii care au la bază ipoteza că gramatica universală⁸ este o proprietate înăscută a spiritului uman. Este ceea ce-l duce pe N. Chomsky la afirmația că "ar trebui, în principiu, să putem da seama și despre limbaj în termeni de biologie"⁹.

O altă perspectivă se anunță prin acest gen de formulări: aceea care ar permite parcurgerea drumului în sens invers, de la existența incontestabilă a unei științe către obiectul pe care-l «stenografiază»¹⁰ propozițiile din cadrul acelei științe. Desigur, biologia ar avea partea sa în ceea ce privește limbajul. Fiziologia, psihologia, logica, științele sociale, științele cognitive, semiologia, științele comunicării, filosofia și încă multe altele ar putea avea drept obiect limbajul. Aici ne separăm de viziunea saussuriană pentru a o îmbrățișa pe cea coșeriană. Să explicăm poziția pe care am asumat-o.

"[...] nicăieri nu ni se oferă obiectul integral al lingvisticii («limbajul», n.n. D.S.)"

se afirmă la pagina 24 din *Cursul* lui Saussure. Și, mai departe:

"[...] dacă studiem limbajul din mai multe privințe deodată, obiectul lingvisticii ne apare ca o îngrămădire confuză de lucruri eteroclite fără legătură între ele. Când procedăm astfel, deschidem ușa mai multor științe - psihologie, antropologie, gramatică normativă, filologie etc. - pe care noi le separăm net de lingvistică, dar care, printr-o metodă incorectă, ar putea revendica limbajul ca fiind unul dintre obiectele lor"

(*Cours* : 24-25).

În loc de "îngrămădirea confuză de lucruri eteroclite" vom prefera termenul de "fenomen complex", propus de E. Coșeriu. Fenomen complex "implicând mai multe aspecte simultane (s.n. D.S.), dar care se prezintă în planuri diferite și pot fi abordate, prin

⁶ În românește: Activitatea subiectului vorbitor trebuie studiată în cadrul unui ansamblu de discipline [...]. Studiul limbajului are, deci, două părți: [...] (*Cours*: 37).

⁷ Pentru noi, limba este limbajul minus vorbirea (trad. n., D.S. (*Cours*: 112)).

⁸ O definiție a gramaticii universale găsim în [Chomsky 1977: 40]: "să definim «gramatica universală» (GU) ca sistemul principiilor, al condițiilor și regulilor care sînt elemente sau proprietăți ale tuturor limbilor omenești, nu pur și simplu prin accident, ci prin necesitate - evident, necesitate biologică și nu logică".

⁹ Chomsky 1977: 46.

¹⁰ Luăm termenul de "stenografiere" cu înțelesul din *Nouveau Dictionnaire Etymologique*: reproducere rezumată.

urmare, din puncte de vedere diferite”¹¹. Distincția ni se pare importantă și plină de consecințe.

«Îngrămădirea» sau «conglomeratul» - confuze sau nu - sînt noțiuni care presupun doar co-existența spațio-temporală a două sau mai multe elemente/materiale/substanțe, fără legătură necesară între ele. O îngrămădire de lucruri poate deveni doar parte cu parte obiect al mai multor științe, nepermițînd atingerea unei viziuni holistice și, deci, refuzîndu-se spiritului uman ca întreg în interiorul căruia, cu aportul acelor științe, s-ar putea postula relații între lucrurile care-l constituie.

Dimpotrivă, «fenomen complex», îngăduie speranța de a atinge acea viziune holistică despre care am vorbit mai sus. Implicit, este acceptat faptul că propoziții din științele enumerate în fraza din cursul lui Saussure - dar și din încă multe alte științe - stenografiază conceptul de «limbaj».

Limbajul este un fenomen unic în felul său. Complex, fără îndoială. Faptul că îl numim cu un termen articulat cu articol hotărît de singular trebuie înțeles cu sensul de a se referi la un obiect *unic și solidar*, nu obiect *unitar și omogen*. Limbajul poate fi înțeles ca un asamblaj de părți organizate diferit, în legătură cu care trebuie să recunoaștem empiric că se țin laolaltă, fără să li se poată recunoaște vreo homomorfie sau vreo omogeneitate. Desigur, ca domeniu al multor științe, limbajul trebuie să existe ca obiect definit și cu proprietăți coerente, dar aceste proprietăți, în spațiul fiecărei științe, nu vor fi generale și analitice, ci vor fi specifice și sintetice.

Din orice perspectivă am aborda chestiunea - fie dinspre știință spre obiect, fie dinspre obiect spre știință - dificultatea rămîne. Ea vine din caracterul straniu al structurii limbajului (de fapt, o structură de structuri): o *teorie a limbajului* - globală - pare imposibilă sau, altfel spus, reprezentarea - globală a - limbajului, așa cum ar fi ea posibilă, n-ar merita numele de teorie.

Dacă am considera *teoria limbajului* ca o teorie înglobînd propoziții din mai multe științe, privite ca module ale teoriei, n-ar rămîne decît să se lucreze în sensul limitării independenței modulelor, făcînd prin aceasta ca structura obiectului, așa cum este determinată de un modul, să tindă spre o coincidență cu structura obiectului, așa cum este ea determinată de un altul. Aceasta ar îngădui trecerea de la observabil la inobservabil, ceea ce, în sine, este chiar posibilitatea unei teorii valabile. Să reținem, în legătură cu această chestiune, remarca lui Bally:

“Orice enunțare a gîndirii prin limită este condiționată logic, psihologic și lingvistic. Aceste trei aspecte nu se acoperă decît parțial; rolul fiecăruia este foarte variabil și conștientizat într-o manieră foarte diversă în realizările actelor lingvistice. Analiza permite totuși ca ele să fie regăsite printr-un joc de *asociații spontane*, fie discursive, fie de memorie, dar întotdeauna sincronice, proprii unei aceleiași stări de limbă; aceste *asociații spontane* permit descoperirea echivalențelor funcționale care stau la baza oricărui sistem lingvistic. Ar exista un avantaj în studierea separată a celor trei aspecte indicate mai sus; dar factorii psihologici ai gîndirii sînt atît de bine angrenați în structura logică a acesteia, încît nu poți face abstracție total de ei în analiza logică; la rîndu-i, forma lingvistică nu poate fi integral separată de celelalte două. Nu ne vom mira, deci, să găsim, în analiza logică a formelor enunțării, considerații care țin de celelalte două ordine” (Bally 1965: 35).

¹¹ Coșeriu 1995: 92.

¹² Nu insistăm
vorbesc» fapt
folosind semn

2. Cîteva poziții și opțiunile noastre față de ele

O teorie a limbajului ar trebui să "pună de acord" tot ceea ce, în diverse științe - tot mai numeroase și tot mai diverse! -, se referă la acest fenomen complex din lumea oamenilor. Aceasta înseamnă nu numai să oncludem între științele lingvistice - cum le numește E. Coșeriu - pe cele eliminate de Saussure și încă multe altele (precum fonetica, fonologia, lexicologia, semiotica - cu cele trei părți ale sale, semantica, sintaxa și pragmatica -, doialectologia, psiho-lingvistica, paleontologia lingvistică, geografia lingvistică etc.), dar să adăugăm și științe fără legătură cu lingvistica, menite să deslușească chestiuni fundamentale referitoare la limbaj, care sînt excluse din lingvistică (cum ar fi raportul dintre limbaj și operațiile logice care nu sînt reductibile la structura de limbă; raportul dintre comunicarea lingvistică și celelalte fapte de comunicare socială, care alcătuiesc cultura, în înțelesul general; raportul dintre limbaj și realitate etc.).

Propozițiile din diversele științe amintite mai sus - și din altele - care se pot rezuma în termenul «limbaj» se referă strict la proprietățile care asigură distincția între ceea ce este o producție lingvistică și ceea ce nu este. Această referință (sau semnificație) funcționează ca un fapt primitiv și anume faptul că *există ființe care vorbesc*. Numele curent al acestui fapt brut este «limbaj». Fapt brut sau fenomen complex, depinde unde ne situăm cînd îl considerăm. De altfel, este același lucru: faptul brut că există ființe *care vorbesc*¹² presupune fenomenul complex - fizic, fiziologic, psihologic, logic, social etc. - care este esența umanului, limbajul.

Pentru a rupe cercul, E. Coșeriu dă consistență definerii aparent slabe și incomplete ("limbajul este un fenomen complex"), arătînd că acest fenomen are o realitate ideală (limba) și o realitate concretă (actul lingvistic). Limba este o abstracție, o existență virtuală în conștiința vorbitorilor, folosind ca depozit, memorie a unor cte lingvistice care au avut loc, dar și ca posibilitate pentru vorbitori de a produce, conform actelor lingvistice precedente luate drept model, acte lingvistice mai mult sau mai puțin lingvistice, dar în orice caz inteligibile. Limba, ne spune E. Coșeriu, este în egală măsură un sistem de izoglose (depozitul de glose descris mai înainte) și un sistem de norme. "Limbă" este, de fapt, un termen ideal. De existat, există *limbi*, sisteme de izoglose constante în fiecare comunitate de vorbitori, în care limbajul se realizează istoric și a căror manifestare efectivă sînt *actele lingvistice*.

"Fiind întotdeauna expresie a unei intuiții inedite și unice, actul lingvistic este act de creație, act singular care nu reproduce exact nici un act lingvistic anterior și care, numai prin limitele pe care i le impune necesitatea intercomunicării sociale, «seamănă» cu acte lingvistice anterioare, aparținînd experienței unei comunități. Adică, actul lingvistic este, prin natura sa, act eminentamente individual, însă determinat social prin însăși finalitatea sa, care este de «a spune cuiva ceva despre ceva»." (Coșeriu 1995: 26)

¹² Nu insistăm aici asupra sensului termenului «a vorbi»; vom spune doar că înțelegem prin «există ființe care vorbesc» faptul că există ființe capabile de activitate simbolică și care se exprimă - în toate sensurile! - folosind semnele lingvistice.

Ca *realitate concretă* a limbajului, actul lingvistic este văzut ca aspect fundamental al acestuia. E. Coșeriu ne amintește de W. von Humboldt, care a făcut pentru prima oară distincția între limbajul ca *energie* și limbajul ca *ergon*, adică între manifestarea dinamică, concretă, creatoare și produsul acesteia.

Este o viziune similară cu cea pe care o prezintă Merleau-Ponty în *Phénoménologie de la perception*¹³:

“[...] «mijloacele de exprimare» care există empiric sînt depozitul și sedimentarea actelor de *vorbire* («*actes de parole*») în care sensul neformulat nu numai că găsește mijlocul de a se traduce în afară, dar ia existență pentru sine însuși și este cu adevărat creat ca sens. Mai mult, am putea distinge între «*parole parlante*» și «*parole parlée*». Prima este cea în care intenția de semnificare se găsește în stare latentă. Aici, existența se polarizează într-un anumit «sens» care nu poate fi definit prin nici un obiect natural, el este dincolo de ființa cu care încearcă să se unească și de aceea crează vorbirea («*la parole*») ca sprijin empiric al propriei sale neființe. [...] De aici, «*la parole parlée*», care beneficiază de semnificațiile disponibile ca de o comoară dobîndită. Pornind de la aceste achiziții, alte acte de expresie autentică [...] devin posibile. [...] Așa este această funcție pe care o ghicim prin limbaj, care se reiterează, se sprijină pe ea însăși [...]”

Cu referire la analizele anterioare, am putea realiza că, dacă actul lingvistic (acea «*parole*» a lui Ferdinand de Saussure) este actul individual prin care se concretizează limbajul, atunci actul lingvistic este specie a genului *limbaje*, care, în accepțiunea Școlii de la Oxford, este o specie a cărui gen proxim poate fi ansamblul proceselor de gîndire. Asupra unor asemenea perspective vom reveni. O spune, mai frumos și mai sugestiv, H. Delacroix, referindu-se la *limbă* ca depozit de *acte lingvistice*: “O limbă este o variațiune pe marea temă umană a limbajului.”¹⁴ De aici, revenind la posibilitatea unei teorii a limbajului, vom fi de acord cu R. Jakobson și vom considera că această teorie ar trebui să aibă legătură cu ceea ce, din toate limbile, face limbajul.

Această stare de lucruri poate explica, în cele mai multe cazuri, opțiunea terminologică sau opțiunea privind perspectiva din care vreun cercetător tratează probleme din spațiul științelor limbajului. De exemplu, dacă pornim de la a accepta că un vorbitor competent, capabil să înțeleagă o limbă, este cel care nu doar produce fraze gramaticale corecte în spațiul acelei limbi, dar poate și să parafrazeze același sens în cuvinte diferite, să infereze alte sensuri din el și să-l și traducă într-o altă limbă, atunci găsim elocventă o explicitare ca aceea pe care Ducrot o face opțiunii sale de a traduce englezescul «*speech acts*» prin francezescul «*actes de langage*» (și nu «*actes de langue*»):

“Încă din titlu, lucrarea lui John R. Searle, *Speech Acts*, întinde traducătorului capcane de temut - de temut și semnificative. Era tentant să folosesc expresia «*Actes de parole*», care începe să fie folosită de lingviști. Dar ar fi însemnat să comit un contrasens considerabil și să ascund vederii ceea ce era mai important în lucrare și constituia cel mai important aport pentru lingvistică. Căci Searle, referindu-se în mod special la distincția saussuriană dintre *langue* și *parole*, insistă asupra ideii că «*speech acts*» ține întru totul de limbă. Așa încît traducerea cea mai fidelă ar fi fost «*acte*

¹³ Merleau-Ponty 1945: 229-230.

¹⁴ Delacroix 1930: 605.

de limbă
(Ducrot

științelor
încercări
să facă
explicite
care o tra

perspectiv
înțelegere
prin limb
dintre ce
muscular
lumea fiz

I
cognitive
prăpastie
după nu
cognitive
Foundati
suggestiv

“Marea m
raționame
proceselor
cel de jo
prelucrări

Și, mai d

“Strategia
manipular

limbajulu
expresiile
de tipuri
pe semn
compozi

¹⁵ Apărută
Exploratio
194 - 281.

de limbă» («*les actes de langue*»), expresie pe care am abandonat-o doar pentru că e ridicolă.” (Ducrot 1972 b: 7)

Ar fi prea comod și total ineficient pentru economia unei lucrări din spațiul științelor sermocinale dacă autorul s-ar opri doar la a rememora, în linii mari, istoria încercărilor de a defini limbajul. El trebuie să considere și necesar, și productiv, și onest să facă o opțiune - argumentată - pentru una dintre definițiile existente, menită să explicitizeze accepțiunea pe care termenul «limbaj» va trebui să o aibă în limitele temei pe care o tratează.

Într-o încercare de a ne ține în pas cu vremea, vom pune în evidență faptul că o perspectivă comprehensivă asupra sistemului cognitiv uman ar fi absolut incompletă fără înțelegerea relațiilor dintre producerea, perceperea și înțelegerea vorbirii. Comunicarea prin limbaj, cu cele trei elemente ale sale (producție, percepție, înțelegere), oferă unul dintre cele mai accesibile exemple pentru funcționarea complexului de sisteme - neural, muscular, și senzorial - care mediază interpretarea cognitivă pe care o facem despre lumea fizică și socială.

Dar unde trebuie căutat limbajul și cum trebuie înțeles rolul său în eforturile cognitive ale omului? Cu răspunsul la această întrebare ne situăm, se pare, într-o prăpastie fără fund, un abis conceptual, cunoscut sub denumirea de “Smolensky Gap”, după numele celui care a surprins și a redat în mod genial caracteristicile situației cognitive standard. În lucrarea sa *Information processing in dynamical systems: Foundations of harmony theory*¹⁵, P. Smolensky creionează un tablou extrem de sugestiv și greu de contestat:

“Marea majoritate a proceselor cognitive se găsesc între cele mai înalte niveluri cognitive ale raționamentului logic explicit și cele mai de jos niveluri ale proceselor senzoriale. Descrierile proceselor care au loc la extreme sînt bine informate - la nivelul de sus prin logica formală, iar la cel de jos, de științele naturii. În mijloc este un abis conceptual. Cum putem conceptualiza prelucrările (procesele) cognitive în acest abis?” (Smolensky 1986: 197).

Și, mai departe:

“Strategia paradigmei simbolice constă în conceptualizarea proceselor în nivelurile intermediare ca manipulare de simboluri.” (idem)

Cele două tendințe care se pot distinge în sfera lucrărilor actuale de filosofie a limbajului sînt în mod evident complementare: a) tendința centrată pe utilizarea expresiilor din limbaj în interiorul unor situații de discurs și care ridică întrebări legate de tipurile de acte de limbaj realizate de locutori atunci cînd vorbesc; b) tendința centrată pe semnificația frazelor și care ridică întrebări relativ la principiul fregean al compoziționalității aplicat la semnificația frazei.

¹⁵ Apărută în D.E. Rumelhart, J.L. McClelland & the PDP Research Group, *Parallel distributed processing: Explorations in the microstructure of cognition*, Vol.1, *Foundations*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1986, pp. 194 - 281.

De pe o poziție semiotică, într-o tradiție peirceană și saussuriană, vom spune că, în abordarea teoriei despre limbaj, trebuie făcută distincția între limbaj și mediul pe care-l exploatează cel ce produce acte de comunicare lingvistică: limbajul consistă în modele formate de un mediu și nu în evenimente fizice ca atare sau producțiile mediului. Un model lingvistic este distinct de întruparea sa materială (sau de manifestarea ori implementarea sa), așa încât limbajul este *formă* (a mediului), iar mediul este *substanță*. Desigur, mediul («limba», la Saussure) este o substanță cu existență virtuală, o creație artificială, care conține evidența muncii artisanului care a creat-o. Aceasta este o proprietate evidențială a mediului, alături de alte proprietăți evidențiale precum latura socială, cea psihologică, marcatorii fizici ai vorbitorului. Prin transfer, proprietățile evidențiale ale mediului devin funcții evidențiale ale limbajului, iar capacitatea «mediului vorbit» de a se lăsa format în modele simbolice abstracte dotate cu înțeles susține funcția simbolică a limbajului.

Spuneam că opoziția analizată mai sus se înscrie, în egală măsură, pe linia unei distincții saussuriene (*langue/parole*) și peirceene (a distincției dintre *sign-type* și *sign-token* (semnul-tip și semnul-ocurență)). Această dublă tradiție avea să se arate deosebit de fecundă și aceasta datorită constantei sale, care este funcția sa metodologică. Dacă întâlnim la Chomsky opoziția *competență* (care se manifestă în cadrul unei limbi istorice date, care presupune existența unei facultăți universale a limbajului) / *performanță*; dacă aflăm explicitarea distincției *langue/parole* a lui Saussure, la Hjelmslev, în opoziția *sistem/proces* (care aduce în discuție și opoziția *schemă/uzaj*, unde primul termen numește ansamblul relațiilor paradigmatică și sintagmatică dintre elementele limbii, independent de sens și de realizarea lor fonică, iar al doilea numește acel ceva care fixează modul de manifestare a unităților din *schemă*); dacă la Guillaume aflăm despre distincția dintre *limbă* și *discurs*, ca fiind susținută de opoziția dintre *sens* și *efect de sens*, iar Hjelmslev (din nou Hjelmslev!) introduce opoziția dintre *imanență* și *manifestare*, pe care Greimas o va duce, la nivelul transfrastic, transformînd-o în opoziția *imanență/transcendență*, pentru a da seamă de diferența de statut dintre *subiect* și *destinator*¹⁶; dacă, în fine, în cadrul curenților contemporane din spațiul cercetărilor asupra limbajului, este folosită distincția *frază/enunț*, aceasta este o dovadă că toate aceste opoziții îndeplinesc o funcție metodologică. Ceea ce contează nu este nici conținutul acestor distincții, nici statutul lor epistemologic, acestea fiind diferite de la o teorie la alta și în funcție de realitatea atribuită principiilor explicative; contează delimitarea *obiectului lingvistic*. Aceasta devine legitimă prin propria-i inteligibilitate și prin inteligibilitatea pe care o conferă domeniului.

¹⁶ «În timp ce subiectul se găsește înscris într-un *univers imanent* unde își îndeplinește parcursul narativ, dobîndind competență și efectuînd performanțe («realizîndu-se»), o subclasă destul de considerabilă din discursul narativ pune subiectul ca Destinatar al unui Destinator transcendent care îl instaurează ca subiect prin intermediul comunicării participative [...]».

diferite,
cînd utili
I
«filosofi
fenomen
urmări v
locul lin
termenul
realitate
ideale, c
l-am pre
specific
distincți
acelor p
epistemo
limbajul
problem

dacă nu
cum nic
gîndim
semiotic

Referinț

Ch. Bally
N. Chom
A. B. C

E. Coșer
H. Delac
Dictionn
O. Ducro

O. Ducro
O. Ducro

A. J. Gre
A. J. Gre

¹⁷ Coșeriu

3. În concluzie, ...

...plurivocitatea termenului de «*limbaj*» și faptul că el rezumă chestiuni, nu doar diferite, dar adesea incompatibile, determină riscul de a nu ști exact despre ce vorbim când utilizăm acest termen.

Poziția pe care o propunem va fi înscrisă în ceea ce este cunoscut sub numele de «filosofia limbajului». Filosofia limbajului - cum o spune și E. Coșeriu¹⁷ - studiază acest fenomen complex în raport cu alte activități umane (în primul rând, cu gândirea) și, fără a urmări vreă finalitate descriptivă sau de sistematizare, încearcă să stabilească esența și locul limbajului între fenomenele care exprimă esența omului. Rămâne să înțelegem termenul de «*limbaj*» ca stenografiind conceptul despre un fenomen complex care are o realitate ideală și una concretă, realitatea concretă fiind mereu o actualizare a celei ideale, care stă drept sistem de norme. Dacă o gramatică universală - în înțelesul pe care l-am precizat - are drept conținut descrierea și explicitarea acelor elemente din activitățile specifice umane care constituie proprietăți pertinente în baza cărora se poate face distincția dintre ceea ce este *limbă* și ceea ce nu este (sau este *non-limbă*), vom admite că acelor proprietăți, definite și organizate, li se poate presupune, în cadrul unei epistemologii realiste, un suport de realitate: pe acesta îl putem numi *limbaj*. Iată, așadar, limbajul ca obiect substanțial! Obiect căruia, însă, i se refuză autonomia radicală a problematicii sale.

Caracterul limbajului, așa cum l-am surprins în paginile de mai sus, îngăduie - dacă nu chiar obligă la - demersuri care să nu se închidă într-un singur domeniu, după cum nici limbajul nu poate fi revendicat și epuizat de un singur domeniu științific: ne gândim la lingvistica generală, la gramatică, la filosofia limbajului, la logică, la semiotică, la știința cogniției și la multe altele.

Referințe

- Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, 4e éd., Berne, Editions Francke, 1965.
 N. Chomsky, *Réflexions sur le langage*, Paris, Fr. Maspero, 1977.
 A. B. Cook, *Looking at language*, in M. Y. Clark et al. (eds.), *About language: contexts for college writing*, 2nd ed., New York, Ch. Scribner's Sons, 1975.
 E. Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 1995.
 H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, 2e éd., Paris, Librairie Alcan, 1930.
Dictionnaire étymologique et historique (Nouveau ...), Paris, Larousse, 1964.
 O. Ducrot (a), T. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Seuil, 1972.
 O. Ducrot (b), *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, Hermann, 1972.
 O. Ducrot, J.-M. Schaeffer, *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Seuil, 1995.
 A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse, 1966.
 A. J. Greimas, J. Courtès, *Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Hachette, 1993.

¹⁷ Coșeriu 1995: 19-20.

M. Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard, 1945.

G. Mounin, *Linguistique et philosophie*, Paris, PUF, 1975.

F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et A. Sechehaye, avec la collaboration de A. Riedlinger, 2e éd., Paris, Payot, 1922.

George BONDOR	
Heidegger și problema depășirii metafizicii.....	131
Cristina GAVRILUȚĂ	
Icoana - o <i>imago mundi</i>	143
George Emil ODERMATH	
Umweltbewußtsein und umweltverhalten.....	148
Cristian NAE	
Metaforicitate și imanență.....	154

IMAGINEA "STRĂINULUI" ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ POSTBELICĂ

Ștefan AFLOROAIE	
Blaga și figura echivocă a celuilalt.....	163
Corneliu BÎLBĂ	
Două reprezentări ale "străinului" la Constantin Noica.....	180

Secțiunea III FILOSOFIA ȘTIINȚEI ȘI EPISTEMOLOGIE

Ștefan CELMARE	
Despre întemeierea cunoașterii.....	195
Traian-Dinorel STĂNCIULESCU	
Despre geneza cuvântului rostit: ipoteze (ne)convenționale.....	200
Elena PUHA	
Problemele obiectivității în cunoașterea politică.....	208
Anton ADĂMUȚ	
La méthode et la logique de la méthode dans la patristique et dans la pensée médiévale.....	214
Valică MIHULEAC	
Întemeiere <i>versus</i> critică a cunoașterii științifice.....	219
Gerard STAN	
Conceptul de lege în filosofia lui Vasile Conta.....	224
George CEAUȘU	
Algebra noțiunilor vagi - o relativizare.....	236
Gheorghe VLASIE	
Statutul judecăților sintetice <i>a priori</i> la Kant și în empirismul logic.....	241
Dan STOICA	
Despre dificultățile terminologice.....	247
Bogdan GHIDEANU	
Dreptatea - o problemă perpetuu deschisă.....	257
RECENZII	265
Nicolae Râmbu, Enciclopedia de filosofie și teorie a științei (Jürgen Mittelstraß, <i>Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie</i> , Verlag J. B. Metzler, Stuttgart/Weimar, 1995-1996)	
Bogdan Olaru, Noi repere în studiul fenomenologiei (Christian Möckel, <i>"Einführung in die transzendente Phänomenologie"</i> , Wilhelm Fink Verlag, München, 1998)	

**ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII «AL. I. CUZA»
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)**

FILOSOFIE

TOM XLVII-XLVIII

2000-2001

**EDITURA UNIVERSITĂȚII «AL. I. CUZA»
IAȘI - 2001**